

X MAŁOPOLSKIE DNI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Małopolskie Dni Dziedzictwa Kulturowego są organizowane od 1999 roku przez Samorząd Województwa Małopolskiego oraz Małopolski Instytut Kultury. Co roku podczas dwóch dni goście oraz mieszkańcy Małopolski mogą zwiedzać na co dzień niedostępne zabytki, a także poznawać przeszłość i tradycje regionu. Dni Dziedzictwa są realizowane jako stały element integrujący region i promujący jego wspaniałą spuściznę historyczną, stanowiącą ważną część dziedzictwa narodowego.

W dotychczasowych 9-ciu edycjach Dni udostępniono zwiedzającym 139 obiektów zabytkowych m.in. klasztory, kościoły, muzea, kompleksy dworskie, pałace, wiekowe ogrody i stare nekropolie, miasteczka z ich charakterystyczną zabudową, zabytki sztuki ludowej i budownictwa, w tym obiekty na co dzień niedostępne.

Dziesiąta edycja Małopolskich Dni Dziedzictwa Kulturowego odbyła się 10 i 11 maja 2008 r. W programie znalazło się jedenaście cennych obiektów, których zwiedzanie ułatwił podział na trzy trasy. Jedna z nich wiodła przez Kraków, a dwie inne zachęcały do poznania małopolskiej historii, kultury i tradycji.

W południowo-zachodniej części Małopolski można było zwiedzić jedną z najbardziej malowniczych miejscowości regionu – **Lanckoronę**, międzywojenne lotnisko, popularne miejsce wypoczynku artystów w latach 60. i 70. XX wieku. W pobliskim **Stryzowie** zwiedzano XVI-wieczny dwór. W **Suchej Beskidzkiej** zaproszono zwiedzających do zamku. Ostatnim zabytkiem na tej trasie był XVIII-wieczny drewniany kościół w **Lachowicach**. Nowością X Małopolskich Dni Dziedzictwa Kulturowego były „białe kruki”, w ramach których zostały zaprezentowane rękopisy, starodruki i cenne księgi, związane z historią obiektów. Była to jedyna szansa zobaczenia takich skarbów, jak cesarski akt Franciszka II dla Lanckorony czy list z podpisem króla Augusta II Mocnego, zatwierdzający statut cechu wielkiego w Grybowie.

Trasa wiodąca na południowy wschód regionu, to obszar Nowosądeckczyzny. Warto było się udać do **Grybowa**, aby m.in. obejrzeć wystawę „Święci Wschodu i Zachodu”, obejmującą najstarsze i najciekawsze zbiory nawiązujące do wschodniego i zachodniego obrządku religijnego. Zaledwie 2,5 km od drogi głównej z Grybowa do Nowego Sącza, znajduje się **Ptaszkowa**, z godnym polecenia XVI-wiecznym drewnianym kościołem, w którym kilka lat temu odkryto płaskorzeźbę Wita Stwosza. W Nowym Sączu można było zwiedzić **sądecki ratusz** i **Kolonie Kolejową** – dzielnicę robotniczą założoną pod koniec XIX wieku.

W Krakowie w ramach X Dni zwiedzającym udostępniono: należący do najstarszych kościołów romańskich w Polsce – **kościół pw. Najświętszego Salwatora**, drewnianą **kaplicę pw. św. Małgorzaty i Judyty** (zwana gontyną), **pałac Górków** – rezydencję możnowładczego rodu. Jego najwybitniejszy przedstawiciel – Andrzej Górka – mając silną pozycję pozwalającą mu na kontestowanie polityki i działań samego króla, sprzeciwiał się małżeństwu Zygmunta II Augusta z Barbarą Radziwiłłówną. Zagroził nawet wypowiedzeniem posłuszeństwa królowi, jeżeli nie unieważni on zawartego potajemnie małżeństwa.

Uczestnicy X Dni mogli też zwiedzić **zespół pałacowo-parkowy im. Anny i Erazma Jerzmanowskich**.

Przygotowana została także specjalna oferta dla najmłodszych uczestników. W programie znalazły się warsztaty artystyczne i rękodzielnicze, pokazy sztuk walki oraz gry terenowe, które pozwoliły przeżyć dzieciom niezapomnianą przygodę i przyczyniły się do wzbogacenia ich wiedzy.

W przygotowanie programu X Dni zaangażowane były lokalne samorządy, domy kultury, stowarzyszenia, szkoły, wolontariusze, a nade wszystko właściciele i gospodarze obiektów zabytkowych.

W ramach Małopolskich Dni Dziedzictwa Kulturowego organizowane są konkursy o tematyce związanej z zabytkami: konkurs fotograficzny „Skarby Małopolski”, który w pięciu dotychczasowych edycjach gromadził po ok. 60 autorów fotografików, miłośników piękna małopolskiej ziemi (rozstrzygnięciu konkursu towarzyszy wystawa najlepszych prac, nagradzanie laureatów oraz specjalna publikacja); konkursu historycznego „Z rodzinnych albumów. Budowanie Niepodległej 1914–1939”, organizowanego przez Oddział Krakowski Instytutu Pamięci Narodowej; konkursu rysunkowego i stron www dla dzieci i młodzieży „Skarby Małopolski”; projektu edukacyjnego „Sekrety zabytków”.

Od 2003 roku w czasie Małopolskich Dni Dziedzictwa Kulturowego wręczana jest Nagroda Województwa Małopolskiego im. Mariana Korneckiego za wybitne osiągnięcia w dziedzinie ochrony zabytków architektury drewnianej Małopolski oraz ich promocji.

Szczegółowy opis udostępnionych obiektów*

TRASA 1

Lanckorona – zabudowa miasteczka

Lanckorona leży trzydzieści kilometrów na południowy zachód od Krakowa. Zabudowania miasteczka zajmują południowy stok Góry Lanckorońskiej, zwanej również Zamkową. Już w XIII w. istniała na tej górze strażnica, rozbudowana w obronny zamek przez Kazimierza Wielkiego. Jej celem była ochrona traktów handlowych i granicy Małopolski ze Śląskiem. Rozwijająca się u stóp zamku osada otrzymała od tegoż króla w 1366 r. przywilej lokacyjny oparty na prawie magdeburskim. W 1410 r. starostwo w Lanckoronie objął Zbigniew z Brzezia, a jego potomkowie zarządzali nim do XVI w., używając nazwiska Lanckorońscy. Później dobrami lanckorońskimi władali m.in. Wolscy, Zebrzydowscy, Czartoryscy, Myszkowscy i Wielopolscy.

Miasto dobrze prosperowało i powoli rozwijał się tu handel i rzemiosło. Pod koniec XVII w., po najeździe Szwedów, pożarach i innych nawiedzających je klęskach znacznie podupadło. Stan ten trwał przez cały wiek XVIII, a pewne oznaki poprawy pojawiły się pod koniec tegoż stulecia. Lanckoroński zamek był ważnym miejscem w czasie

* Na podstawie wiadomości ze strony www.dnidziedzictwa.pl, www.mik.krakow.pl oraz zasobów Oddziału Zbiorów Regionalnych Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Krakowie.

wydarzeń konfederacji barskiej (1768–1772); w okolicach miasta walczył Maurycy Beniowski i Kazimierz Pułaski. Pod koniec XVIII w. na zamku znajdowały się koszary wojska austriackiego i więzienie; opuszczony w połowie XIX w. popadł w ruinę.

Najważniejszym miejscem Lanckorony jest położony na znacznej pochyłości rynek. Z jego górnej części rozciąga się wspaniały widok na Babią Górę. Rozplanowanie rynku, z ulicami wybiegającymi z jego naroży, sięga czasów lokacji miasta (XIV w.). Przez stulecia pełnił on rolę głównego placu handlowego, a także ośrodka gospodarczego i towarzyskiego życia miasteczka. W latach 20. XX w., kiedy Lanckorona nabrała charakteru miejscowości letniskowej, część rynku obsadzono drzewami, tworząc niewielki park. Powyżej górnej, północnej pierzei rynku wznosi się murowana świątynia parafialna pw. Narodzenia św. Jana Chrzyciela, ufundowana przez Kazimierza Wielkiego. Za kościołem, na Górze Zamkowej, pośród drzew znajdują się ruiny królewskiego niegdyś zamku. Zostały one wpisane wraz z zespołem Drózek w Kalwarii Zebrzydowskiej na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO (1999).

Drewniane domy wokół rynku tworzą zwarty zespół o tradycyjnym i unikalnym już charakterze, z towarzyszącymi im rozległymi ogrodami na tyłach zabudowy. W północnej pierzei rynku znajduje się dawna siedziba magistratu: parterowy, murowany dom z XIX w. Po przeciwnej stronie placu, w niższej położonej, południowej pierzei mieści się Izba Muzealna. Ten narożny, drewniany, kryty gontem dom jest jednym z nielicznych, które ocalały z pożaru w 1869 r. Większość drewnianej zabudowy rynku i pobliskich uliczek pochodzi z lat 1869–1872. Domy wokół lanckorońskiego rynku są posadowione na kamiennych podmurówkach, często kryjących sklepione piwnice. Mocno wysunięte okapy dachów tworzą głębokie podcienia, pod którymi widać szalowane deskami lub pobielone wapnem ściany domów.

Bibliografia: T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka ziemi krakowskiej*, Kraków 1982

Stryszów – Dwór w Stryszowie

Stryszów jest położony w pobliżu Wadowic, na granicy Beskidu Makowskiego i Pogórza Wielickiego. W środkowej części wsi, na stoku opadającym ku rzece Stryszawce znajduje się dwór. Wieś wzmiankowana w *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* (1470–1480) Jana Długosza.

Tutejszy dwór został wzniesiony przypuszczalnie pod koniec XVI w., przez syna Kaspra – Adama Suskiego, jako budowla o cechach obronnych. Około 1598 r. Adam Suski sprzedał Stryszów rodzinie Żukowskich; w połowie XVII w. krótko należał on do Aleksandra Miczowskiego. W 1678 r. wieś została kupiona przez Wilkońskich herbu Odrowąż. W czasie pożaru wsi w 1739 r. dwór prawdopodobnie częściowo spłonął, gdyż niedługo po tym wydarzeniu nastąpiła jego znaczna rozbudowa, dokonana przez Kazimierza Wilkońskiego, chorążego zatorskiego. O tym fakcie informuje napis na belce tragarzowej w sali na parterze dworu: *Renovatum Anno Domini 1741 Die I Martii*.

Kolejnymi właścicielami stryszowskich dóbr byli Czaykowscy (od 1789 r.), a w 1807 r. zakupił je prawnik z Tarnowa, Józef Gorczyński. Syn Julian, w połowie XIX w. zmienił nie tylko wnętrze dworu, lecz i jego otoczenie. Od strony wschodniej dobudowano dwupiętrową oficynę mieszkalną, zmieniono stolarkę okienną, a także wymurowano dwa

klasykistyczne kominki. Po stronie północnej dworu założony został park w typie angielskim. Później Stryszów należał do rodziny Łubieńskich i – od 1928 r. – do Bieniewskich. Byli oni ostatnimi właścicielami dworu i mieszkali w nim do 1939 r.

Po zakończeniu II wojny światowej dwór był użytkowany przez PGR. Zdeprawstowany budynek przekazano w latach 50. Zamkowi Królewskiemu na Wawelu. Po gruntownym remoncie w 1969 r. zorganizowano w nim muzeum będące Oddziałem Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu.

Stryszowski dwór jest zachowany w XVIII-wiecznej formie. Piętrowy, częściowo podpiwniczony, wzniesiony z kamienia, cegły i drewna budynek składa się z dwóch części: południowej, zbliżonej do kwadratu, oraz północnej, węższej i prostokątnej. Ściany piwnic i parteru wymurowane są z łamanego piaskowca, a piętra z kamienia, cegły oraz drewna. W przyziemiu ściany budynku opinają kamienne, masywne przypory. Dwór nakrywa czterospadowy dach kryty gontem, z nadwieszonymi, mocno wysuniętymi okapami, podbitymi od spodu deskami. Od południa, zachodu i wschodu okapy wsparte są na drewnianych, kandelabrowych słupach balkonów. Pośrodku dachu mieści się latarnia na sygnaturkę, przykryta namiotowym daszkiem wspartym na czterech słupkach. W elewacji zachodniej, na osi budynku, znajduje się prostokątny, drewniany portal zwieńczony ceglany fryzem i gzymsem, a po jego obu stronach dwa owalne okienka o profilowanych obramieniach.

Na parterze elewacji południowej i zachodniej zachowały się fragmenty dawnej polichromii, imitującej dwa okna zamknięte ostrymi łukami. Na parterze i piętrze południowej części dworu mieszczą się schody i po pięć różnej wielkości pomieszczeń. W części południowej na parterze, znajdują się dwa pokoje – w jednym z nich, na belce stropu widnieje wspomniany napis z 1741 r. Pomieszczenia parteru, z sienią i kuchnią w części środkowej, miały charakter prywatny i gospodarczy. Piętro dworu zajmowały pokoje mieszkalne oraz o charakterze reprezentacyjnym, z wyjściem do parku od strony północnej. Z czasów XVIII-wiecznej przebudowy zachowała się ozdobna barokowa polichromia w salonie i dawnej kaplicy. Dwa klasycystyczne kominki – w salonie oraz pomieszczeniu w północnym traktcie budynku – pochodzą z połowy XIX w.

Bibliografia: T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka ziemi krakowskiej*, Kraków 1982; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 1, red. J. Szablowski, Warszawa 1953

Sucha Beskidzka – zamek

Sucha Beskidzka jest położona w południowo-zachodniej części województwa małopolskiego, w dolinie rzeki Skawy, pomiędzy grzbietami Beskidu Makowskiego, Małego i Żywieckiego. Lokowana na prawie niemieckim w 1405 r., otrzymała prawa miejskie na mocy *Ustawy gminnej* w 1896 r.

Początkowo Suchą władał ród Strzałów, na przełomie XV i XVI w. – Słupskich. W połowie XVI w., poprzez małżeństwo z córką Stanisława Słupskiego Jadwigą, dziedzicem wsi został złotnik krakowski Gaspare Castiglione vel Kasper Suski.

W 1554 r. wznosił on u stóp góry Jasioń kamienno-drewniany dwór obronny, zaczątek obecnego zamku. Niestety synowie Kaspra, zadłużeni u Komorowskich z Żywca, w 1608 r. sprzedali im dobra suskie. Nowy właściciel Sucheja, Piotr Komorowski, rozbudował

dwór (1608–1630), nadając mu charakter okazałej rezydencji w stylu renesansowym. Po bezpotomnej śmierci Piotra Komorowskiego (1640) dobra suskie objął jego bratanek, Krzysztof Komorowski, którego córka poślubiła Jana Wielopolskiego. Dzięki Annie z Lubomirskich Wielopolskiej ok. 1708 r. zamek został powiększony i zmodernizowany. Od 1843 r. należał do Branickich, którzy umieścili tutaj swoją cenną bibliotekę. W latach 20. XX w. drogą wiana zamek stał się własnością Tarnowskich. W czasie wojny wyposażenie zamku oraz biblioteka uległy zniszczeniu i rozproszeniu.

Po wojnie zamek w Suchej był siedzibą szkoły, a w latach 70. został przejęty przez Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, w celu utworzenia muzeum, jednak zamiar ten nie został zrealizowany. W 1996 r. kompleks zamkowy przejął samorząd Gminy Sucha Beskidzka. Obecnie w zamku mieści się Muzeum Miejskie, Miejski Ośrodek Kultury. Zamek, zbudowany z kamienia i cegły, jest budowlą trójskrzydłową, zwieńczoną czterema wieżami, w tym jedną zegarową. Otwarty na wschód zamkowy dziedziniec otaczają dwukondygnacyjne, arkadowe krużganki piętrowego skrzydła południowego i zachodniego, z narożnymi loggiami oraz parterowe skrzydło północne. We wschodnią część skrzydła południowego wkomponowane jest najstarsze założenie obronne z czasów Kaspra Suskiego. Obramienia okien, portale drzwi oraz cokoły i łuki arkad zostały wykonane z piaskowca. Na niektórych kamiennych elementach zachowały się herby właścicieli zamku: Topór Anny Płazianki (matki Piotra Komorowskiego) oraz Strykoń rodu Wielopolskich.

Najpiękniejszą i najbardziej okazałą komnatą zamku jest mieszcząca się na piętrze zachodniego skrzydła sala rycerska, zwana również marszałkowską lub kominkową. Będąc w zamku, warto wstąpić do Muzeum Miejskiego mieszczącego się na I piętrze skrzydła południowego. Prezentowane są tutaj ciekawe zbiory związane z historią miasta, parafii oraz rodów zamieszkujących zamek. Chlubą Muzeum jest cenna kolekcja malarstwa „polskiego” Habsburga – Karola Stefana z Żywca, licząca trzynaście obrazów, m.in. portrety cesarskie Habsburgów: Franciszka i jego małżonki Marii Teresy w strojach koronacyjnych (XVIII w.) oraz portret Elżbiety de Valois (XVI w.), a także unikatowe rękopisy, starodruki, inkunabuły i księgi liturgiczne (XVI–XIX w.) należące niegdyś do zbiorów Biblioteki Kanoników Regularnych Laterańskich. Od strony południowej zamek otacza ogród w stylu angielskiego parku krajobrazowego, z wieloma pomnikami przyrody. Na terenie parku znajduje się oranżeria o cechach neogotyku angielskiego, a w tzw. Domu Ogrodnika mieści się Izba Regionalna Towarzystwa Miłośników Ziemi Suskiej.

Bibliografia: T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka ziemi krakowskiej*, Kraków 1982; M. Kornecki, *Zamki i dwory obronne ziemi krakowskiej*, Kraków 1966

Lachowice – kościół pw. św. Piotra i Pawła

Lachowice leżą na pograniczu Beskidu Żywieckiego i Beskidu Małego, na zachód od Suchej Beskidzkiej. Jest to duża wieś, której zabudowania rozciągają się wzdłuż doliny potoku Lachówka oraz przebiegającej tędy linii kolejowej (1884) łączącej Suchą Beskidzką z Żywcem.

Historia Lachowic sięga XIII w., wtedy przybyli tutaj pierwsi osadnicy, jednak dopiero pod koniec XVI w. wieś została oficjalnie założona. Jej lokacji na prawie włoskim dokonał ówczesny właściciel Suchej Beskidzkiej, Piotr Komorowski. Wieś należała do

dóbr suskich, którymi władali m.in. Komorowscy, Wielopolscy i Branicy, rezydujący na zamku w Suchej. Lachowice początkowo podlegały parafii w Zembrzycach (od 1533), lecz po erygowaniu parafii w Suchej w 1625 r., znalazły się w jej granicach. Początki dziejów kościoła parafialnego w Lachowicach są związane z rodem Wielopolskich. Dzięki staraniom Teresy Wielopolskiej wzniesiono we wsi świątynię i utworzono parafię. Kościół zbudowano na miejscu rozebranej kaplicy cmentarnej w 1789 r., poświęcono go w 1792 r.

Otoczona wysokimi, starymi drzewami świątynia usytuowana jest w centrum wsi, na niewielkim wzniesieniu, obok niej znajduje się cmentarz. Całość otacza drewniane ogrodzenie z dwiema bramkami. Jest ono zbudowane z poziomo ułożonych belek nakrytych gontowym daszkiem, bramki również przykrywają gontowe dachy. Kościół jest orientowany, czyli zwrócony prezbiterium w stronę wschodnią. Węższe od nawy prezbiterium zamknięte jest wielobocznie; od północy przylega do niego zakrystia. Zachodnią część kościoła stanowi wysoka wieża o pochyłych ścianach, zakończona nadwieszoną izbicą i zwieńczona hełmem baniastym. Kościół otaczają soboty (niskie, zadaszone podcienia), w znacznej części otwarte; zabudowane są one w partii zachodniej, gdzie szeroka, dwuskrzydłowa brama prowadzi do głównego wejścia świątyni. Ściany kościoła, wieży i sobót są pionowo szalowane (obite deskami).

We wnętrzu kościoła zwraca uwagę niezwykle, podwójny otwór tęczowy (między nawą a prezbiterium): górny, z drewnianym, rzeźbionym krucyfiksem i dolny, półkuliście wycięty, z posągami Matki Bożej i św. Jana Ewangelisty. Ołtarz główny, konsekrowany w 1855 r., jest utrzymany – jak większość wyposażenia świątyni – w stylu późnego baroku. W głównej części ołtarza, pomiędzy parami kolumn znajduje się wizerunek Matki Bożej z Dzieciątkiem, pochodzący przypuszczalnie z I poł. XVIII w., będący kopią gotyckiego przedstawienia Maryi. Powyżej widoczne są postacie patronów kościoła, a całość wieńczy promienista gloria. Ołtarze boczne – barokowe i barokowo-klasycystyczne – również powstały w XIX w. Wnętrze kościoła nakrywa sklepienie pozorne kolebkowe z płaskimi odcinkami stropu po bokach, malowane na niebiesko i usiane złożonymi gwiazdkami. Ściany świątyni pokryte są polichromią o charakterze architektonicznym i figuralnym (postaci apostołów).

Bibliografia: R. Brykowski, M. Kornecki, *Drewniane kościoły w Małopolsce Południowej*, Wrocław 1984; T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka ziemi krakowskiej*, Kraków 1982

TRASA 2

Grybów – Muzeum Parafialne

Miasteczko Grybów jest położone w połowie drogi pomiędzy Nowym Sączem a Bieczem, nad rzeką Białą. Jego lokacji, na terenie istniejących już wsi, dokonał w 1340 r. król Kazimierz Wielki. Równocześnie powstała parafia grybowska wraz z ufundowanym przez tegoż króla murowanym kościołem, noszącym wezwanie św. Katarzyny. Miasto rozwijało się w cieniu sąsiednich, bardziej prężnych ośrodków, głównie dzięki handlowi i rzemiośle. Kilkakrotnie niszczone i palone przez wojska węgierskie lub szwedzkie podnosiło się z upadku i rozbudowywało.

Oprócz wspomnianego kościoła parafialnego w Grybowie istniały jeszcze kościoły św. Bernardyna, św. Anny i św. Krzyża. Najdawniejsza plebania grybowska znajdowała

się w pobliżu kościoła parafialnego i, jak całe miasto, często ulegała pożarom i zniszczeniom. Po kolejnym z pożarów, który nawiedził plebanię pod koniec XVII w., ówczesny proboszcz Andrzej Ziebrowski postanowił zbudować nową z dala od miasta. Wybrał miejsce przy kościele św. Bernardyna, oddzielone od miasta rzeką Białą.

Budynek plebanii wzniesiono, jak wskazuje data na belce stropowej, w 1699 roku. Jest on parterowy, zbudowany z drewna modrzewiowego w konstrukcji zrębowej, nakryty dachem czterospadowym. Plebania założona jest na planie prostokąta, o dwustronnym układzie pomieszczeń. Wejście prowadzi przez ganek z mурowanymi kolumnami, dobudowany w XIX w. Wschodnie skrzydło plebanii powstało w 1926 roku.

W zachodniej części budynku, w dużej sali, mieszczą się zbiory grybowskiego Muzeum Parafialnego. Pochodzą one głównie ze wspomnianych, nieistniejących już kościołów: parafialnego św. Katarzyny i drewnianego św. Bernardyna. Prezentowane są tutaj także obiekty z okolicznych cerkwi i kapliczek oraz z grybowskiej synagogi. Muzeum zawdzięcza swe istnienie tutejszemu proboszczowi, księdzu Janowi Solakowi, który założył je w 1946 r., oraz księdzu Adamowi Kaźmierczykowi (proboszczowi w latach 1962–1987), który pomnożył jego zbiory.

Do najcenniejszych zbiorów należy z pewnością gotyckie (ok. 1450), malowane na desce przedstawienie św. Zofii z trzema córkami, wykonane przez warsztat z Małopolski, oraz późnogotycki obraz Świętej Rodziny. Na pierwszym planie znajdują się siedzące Maryja i św. Anna z małym Jezusem na kolanach, a za nimi stojący czterej mężczyźni (zapewne, między innymi, św. Józef i św. Joachim) ubrani w stroje noszone na początku XVI w. (oba obrazy znajdują się obecnie w Muzeum Diecezjalnym w Tarnowie). Dwa trójkątne zwieńczenia ołtarza z wizerunkami proroków Daniela i Zachariasza pochodzą z połowy XV w. Oprócz tych najstarszych obiektów znajduje się tutaj wiele XVIII- i XIX-wiecznych obrazów, rzeźb, a także wyrobów rzemiosła artystycznego, m.in. naczyń liturgicznych. Spośród obrazów do ciekawszych należy malowany na płótnie wizerunek św. Sebastiana, powstały w 1 poł. XVII w., wśród rzeźb – ekspresyjne przedstawienie św. Jana Nepomucena (2 poł. XVIII w.). Sztukę cerkiewną prezentują ikony apostołów oraz Chrystusa Pantokratora, a także ozdobne ewangeliarze pochodzące z okolicznych cerkwi. W grybowskim Muzeum można także zobaczyć obiekty należące do kręgu tradycji żydowskiej. Są to świeczniki używane w domach w czasie świąt oraz kilkusetletni pergaminowy zwój *Starego Testamentu*.

Bibliografia: *Grybów. Studia z dziejów miasta i regionu*, red. D. Quirini-Popławska, t. I–III, Kraków 1992–2000

Ptaszkowa – kościół pw. Wszystkich Świętych

Ptaszkowa to miejscowość malowniczo położona na Sądecczyźnie, u podnóży Beskidu Niskiego. Od pobliskiego Grybowa dzieli ją zaledwie kilka kilometrów.

Początki wsi datowane są na XIV w., kiedy to przywilej lokacyjny dla Ptaszkowej wydała królowa Jadwiga (1336), lecz wieś wówczas nie powstała. Nowy akt lokacji wydał Kazimierz Wielki w 1359 r., osadzając tu sołtysa Mikołaja de Mestza. Ptaszkowa była wsią królewską, i, jak poświadczają zapiski w księgach sądowych, dość zamożną.

Od czasu swego powstania podlegała parafii grybowskiej. Po wzniesieniu miejscowej świątyni w połowie XVI w. stała się samodzielną parafią. Jednak już przed 1618 r. znów została włączona do parafii grybowskiej. Parafię w Ptaszkowej ponownie erygowano ok. 1770 r.

Kościół jest położony wśród wysokich drzew i otoczony drewnianym ogrodzeniem z bramkami nakrytymi gontowymi daszkami. W pobliżu kościoła wznosi się murowana dzwonnica projektu Mączeńskiego (1930). Drewniana świątynia została zbudowana w 1555 r. przez Jana Joachima Kukłę, cieślę z Grybowa. Gruntowny remont przeszła w latach 1880–1883, wtedy przekształcono wieżę i sygnaturkę, a także oszalowano (obito deskami) ściany kościoła. W 1929 r. powiększono kościół, dzieląc jego korpus na dwie części i rozsuwając je. Między te dwie części wstawiono transept, czyli poprzeczną nawę. W tej postaci świątynia zachowała się do naszych czasów.

Drewniany kościół jest zbudowany w konstrukcji zrębowej, jako jednonawowy, ze wspomnianym transeptem. Po stronie zachodniej znajduje się wieża o pochyłych ścianach, z kruchtą w przyziemiu. Od wschodu zamyka świątynię wieloboczne prezbiterium, do którego od północy przylega zakrystia, a od południa przedsionek.

Wnętrze świątyni nakrywają stropy, na skrzyżowaniu zaś nawy i transeptu wzniesiono pozorne sklepienie kopulaste. Pokrywa je – jak również ściany – wielobarwna polichromia figuralna i ornamentalna wykonana w latach 1929–1932 przez Józefa E. Dutkiewicza. Starsze malowidła ścienne (1776), przedstawiające sceny ze *Starego Testamentu* i św. Marię Magdalenę, zachowały się w kruchcie przy południowej ścianie nawy.

Wyposażenie świątyni jest bogate i urozmaicone. Najcenniejszym obiektem jest rzeźba Matki Bożej z Dzieciątkiem, znajdująca się w prawym ołtarzu bocznym, pochodząca z ok. 1420 r. Figura ta, nazywana Madonną ze słonecznikiem (od trzymanego przez Maryję kwiatu), stanowiła część ołtarza, którego części – malowane skrzydła oraz rzeźbione postaci świętych – znajdują się w Muzeum Diecezjalnym w Tarnowie oraz w Muzeum Narodowym w Krakowie. Jednym z najstarszych elementów jest kamienna chrzcielnica z 1506 r., nieco młodsze są wczesnobarokowe, XVII-wieczne ołtarze boczne, wzbogacone o rokokowe detale niezwykle bogato zdobione i barwnie polichromowane ławki, ambona i konfesjonały (1777). Późnobarokowy ołtarz główny, wykonany w 1864 r., mieści w części środkowej szczególnie czczony przez wiernych obraz Matki Bożej Radosnej, pochodzący z I poł. XVIII w. W świątyni znajduje się jeszcze kilka interesujących obrazów, m.in. „Przemienienie Pańskie na górze Tabor” (XVII w.).

Z kościołem w Ptaszkowej związany jest jeszcze jeden niezwykle zabytek – drewniana płaskorzeźba przedstawiająca modlącego się w Ogrojcju Chrystusa i dwóch śpiących apostołów. Do Ptaszkowej trafiła zapewne w XIX w. i znajdowała się w niszy na zewnątrz wschodniej ściany kościoła. W trakcie gruntownej konserwacji przeprowadzonej w latach 2000–2003 odsłonięto spod nawarstwień farb pierwotną strukturę rzeźby, a także odkryto kryptosygnaturę Wita Stwosza wplecioną w szatę św. Jana. Płaskorzeźba ta powstała zapewne dla krakowskiego kościoła Mariackiego ok. 1493–1495 r. Obecnie jest eksponowana w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu.

Bibliografia: *Grybów. Studia z dziejów miasta i regionu*, red. D. Quirini-Popławska, t. III, Kraków 1995; M. Marcinowska, P. Drożdżik, *Kościół pw. Wszystkich Świętych. Ptaszkowa 1555–2005*, Nowy Sącz 2005.

Nowy Sącz – ratusz

Miasto Nowy Sącz, położone przy ważnym trakcie handlowym prowadzącym z Węgier do Krakowa, było lokowane w 1292 r. przez króla czeskiego Wacława II.

Centrum średniowiecznego układu urbanistycznego Nowego Sącza jest prostokątny rynek z szachownicowym układem ulic. Najstarszy nowosądecki ratusz – parterowy, murowany – mieścił się nieopodal kościoła św. Małgorzaty. Kiedy około połowy XV w. został wykupiony na dom dla wikarych, nową siedzibę władz miejskich wzniesiono w rynku. Ratusz ten, rozbudowany w 2 poł. XVI w. w stylu renesansowym, na początku XVII w. zniszczył pożar. Odbudowany został jako piętrowy budynek z wieżą i zegarem. W 1834 r. podwyższono go i dobudowano portyk kolumnowy. Pożar w 1894 r. całkowicie zniszczył ratusz oraz północno-zachodnią część miasta.

Inicjatorem budowy nowego ratusza był burmistrz miasta Lucjan Lipiński. Z dostarczonych władzom miasta dwóch projektów: neogotyckiego, autorstwa Juliana Niedzielskiego działającego w Wiedniu, oraz eklektycznego gmachu zaprojektowanego przez Jana Perosia, wybrano ten ostatni. Wybór uzasadniono kosztami budowy. Jan Peroś pełnił wówczas funkcję budowniczego miejskiego w Nowym Sączu. Budynek wzniesiono w latach 1895–1897. Wykonawcą prac budowlanych był znany krakowski architekt Karol Knaus. Pośrodku nowosądeckiego rynku stanęła monumentalna, zwarta budowla z wieżą, o bogatym wystroju architektonicznym i rzeźbiarskim. Z zewnątrz budynek otrzymał wystrój eklektyczny, a wewnątrz zaprojektowano w stylu neorenesansowym i neobarokowym. Zadbano również o odpowiednie otoczenie siedziby władz miejskich: w 1898 r. wokół ratusza urządzono skwery. Założony na planie prostokąta, piętrowy budynek ratusza nakrywa wysoki dach mieszczący poddasze. Nad wysuniętym przed budynek arkadowym wejściem znajduje się smukła wieża. Ściany na wysokości parteru pokrywa boniowanie; powyżej przeprute są one wysokimi, wąskimi oknami o niezwykle dekoracyjnych obramieniach. Nad nimi umieszczony jest fryz nadokienny z herbami trzydziestu trzech miast polskich, z którymi Nowy Sącz utrzymywał kontakty handlowe. Czerokondygnacyjną, niezwykle urozmaiconą wieżę obiega w górnej części ganek z ażurową, metalową balustradą (służący jeszcze do lat 60. XX w. jako punkt obserwacyjny zawodowej straży pożarnej), a powyżej, tuż pod hełmem jest umieszczony zegar.

We wnętrzu ratusza dominują umieszczone centralnie, reprezentacyjne schody wiodące na wysoki parter i piętro. Po lewej stronie holu wejściowego widoczny jest herb ziemi sądeckiej, a po prawej – miasta. Na półpiętrze klatki schodowej znajduje się ocalała z pożaru starego ratusza tablica, ufundowana w 1892 r. z okazji 600-lecia lokacji miasta. Najważniejszym i najbardziej okazałym pomieszczeniem ratusza jest sala posiedzeń. Nakrywa ją neorenesansowy strop kasetonowy, a ściany zdobią malowidła przedstawiające ważne wydarzenia i postaci z dziejów miasta, m.in. króla Kazimierza Wielkiego wydającego akt erekcyjny zamku królewskiego, powitanie Jadwigi podążającej do Krakowa, aby objąć tron Piastów, synów Kazimierza Jagiellończyka z Janem Długoszem i Filipem Kallimachem oraz powitanie Jana III Sobieskiego wracającego spod Wiednia.

Gdy pod koniec XIX w. powstawała nowa siedziba władz miejskich, krytykowano jej usytuowanie i architekturę oraz celowość tego kosztownego przedsięwzięcia. Dzisiaj stojący pośrodku rynku ratusz jest jedną z najbardziej charakterystycznych budowli miasta i najlepszym punktem widokowym Nowego Sącza.

Bibliografia: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. I, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992; t. II, red. F. Kiryk, S. Płaza, Kraków 1993.

Nowy Sącz – Kolonia Kolejowa (osiedle robotnicze)

Od lat 70. XIX w. teren Galicji systematycznie pokrywała sieć dróg kolejowych. Przez Nowy Sącz poprowadzono tzw. tarnowsko-leluchowską linię kolei żelaznej (1874–1876). Do naprawy taboru kolejowego obsługującego tę linię zorganizowano w Nowym Sączu warsztaty kolejowe. Powstanie dworca kolejowego oraz wytyczenie reprezentacyjnej ulicy łączącej centrum historycznego miasta z dworcem, spowodowały, iż miasto rozbudowywało się w tym właśnie kierunku.

W pobliżu warsztatów kolejowych i dworca kolejowego pod koniec XIX w. powstało osiedle nazywane Kolonią Kolejową. Realizacja tego przedsięwzięcia urbanistycznego należała do austriackich władz kolejowych. Decyzja o budowie osiedla robotniczego została podjęta w 1890 r., a rok później w Wiedniu opracowano jego plany. Przewidywały one budowę kolonii liczącej ok. stu domów dwu-, cztero- i wielorodzinnych. Każdy z budynków był usytuowany na wydłużonej działce, mieszczącej ogród i niewielkie zabudowania gospodarcze w głębi. Działki zostały zgrupowane w większe bloki, a całe osiedle założono na regularnej siatce ulic przecinających się pod kątem prostym. Już na przełomie 1892 i 1893 r. oddano do użytku pierwszych kilkadziesiąt domów, a kolejne powstawały sukcesywnie aż do czasu I wojny światowej: w 1911 r. wzniesiono trzydzieści pięć domów, a w 1917 r. – siedem. Przeważały wśród nich parterowe, dwurodzinne domy bliźniacze, zbudowano osiem piętrowych domów czterorodzinnych i tylko dwa wielorodzinne.

Domy dwurodzinne były parterowe, na planie prostokąta, z dostawionymi do krótszych ścian (szczytowych) aneksami, mieszczącymi sień wejściową i klatkę schodową. Przeciętne mieszkanie składało się ze wspomnianej już sieni i klatki schodowej, kuchni oraz dwóch pokoi; budynek miał niewielkie piwnice i strych. Druga część dwurodzinnego domu była lustrzanym odbiciem tego planu. Parterowe domy nakryte były dwuspadowymi dachami ceramicznymi, a dekoracja tynkowanych ścian zewnętrznych ograniczała się do ramowego podziału oraz obramienia okien imitującego ciosy kamienia, wykonanych również w tynku. Niedługo po rozpoczęciu budowy osiedla kolejowego w jego pobliżu wzniesiono także budynki użyteczności publicznej. W latach 1896–1897 zbudowano szkołę im. Władysława Jagiełły. Prawie w tym samym czasie powstał kościół pw. św. Elżbiety (nazywany kolejowym), zaprojektowany przez znanego krakowskiego architekta, Teodora Talowskiego. Usytuowane blisko siebie budynki zbudowane są z cegły, a zdobiące je detale wykonane z jasnego tynku i kamienia.

Około 1907 r. wzniesiono piętrowy Dom Robotniczy, według projektu Jana Stobieckiego z Lwowa. Działała w nim czytelnia i teatr amatorski, mieściła się tam także sala przeznaczona dla chóru i orkiestry. Dom Robotniczy został przebudowany w latach 20. przez Szczepana Sławińskiego. Architekt ten w latach 30. przebudował także kościół pw. św. Elżbiety. W 1972 r. powstał pomysł wyburzenia Kolonii, jednak sprzeciw ówczesnego konserwatora zabytków, dr Hanny Pieńkowskiej, udaremnił ten zamiar. Do początku lat 80. XX w. układ urbanistyczny osiedla i znaczna część jego architektury przetrwały w swej pierwotnej postaci. Jednak w okresie późniejszym wiele budynków

zostało zmodernizowanych lub rozbudowanych, co w wielu wypadkach spowodowało zatarcie ich oryginalnej formy. W 1983 r. nowosądecka Kolonia została wpisana do rejestru zabytków.

Bibliografia: Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Przekształcenia urbanistyczne, architektura i sztuka*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. II, red. F. Kiryk, S. Plaza, Kraków 1993; W. Śliwiński, *Kolonia kolejowa w Nowym Sączu – zabytkowe osiedle robotnicze z końca XIX wieku*, [w:] *Rozwój przestrzenny miast galicyjskich położonych między Dunajcem a Sanem w okresie autonomii galicyjskiej*, red. Z. Beiersdorf, A. Laskowski, Jasło 2001

TRASA 3

Kraków – kościół pw. Najświętszego Salwatora i kaplica pw. św. Małgorzaty i Judyty

W zachodniej części Krakowa, pomiędzy Wawelskim Wzgorzem a Bielanami, rozciąga się dzielnica Zwierzyniec. Tereny te, leżące na lewym brzegu Wisły, były niegdyś miejscem polowań władców mieszkających na Wawelu i stąd zapewne wywodzi się nazwa dzielnicy. W połowie XII w. Jaksza Gryfita z Miechowa ufundował na Zwierzyni, nad brzegiem Wisły klasztor dla norbertanek i uposażył go leżącymi w okolicy gruntami. Od tego czasu, przez ponad siedem stuleci tereny te należały do konwentu. Znajdowały się tutaj pola i folwark, stawy, browar, tartak, itp., będące źródłem utrzymania klasztoru.

Klasztor jest położony w pobliżu wzniesienia nazywanego Sikornikiem lub wzgórzem bł. Bronisławy. Na jego wschodnim zboczu wznosi się murowany kościół pw. Najświętszego Salwatora oraz drewniana kaplica. Nieco wyżej rozciągają się zabudowania osiedla willowego, zbudowanego przed I wojną światową, nazwanego Salwatorem.

Pierwszy kościół na miejscu obecnej świątyni, Najświętszego Salwatora, powstał w 1 poł. XII w. Na tym samym miejscu już w 2 poł. XII w. rozpoczęto budowę kolejnego kościoła, lecz jej nie dokończono. Pod koniec XII lub na początku XIII stulecia wzniesiono kamienną świątynię romańską, która w znacznej części zachowała się do czasów obecnych.

Kościół ten początkowo pełnił funkcję parafialnego, lecz ok. 1166–1185 r. został przyłączony do kościoła klasztorowego norbertanek. Przez pewien czas, po najeździe tatarskim (1241), podczas którego klasztor został zupełnie zniszczony, kościół był użytkowany przez mniszki. Około 1587 r. świątynia została poważnie zniszczona i spalona, jednak dzięki staraniom norbertanek odbudowano ją. W trakcie prac, trwających aż do 1622 r., podwyższono mury i nakryto kościół nowym sklepieniem, zbudowano wieżę oraz kryptę. Po niedługim czasie świątynia została jednak spalona przez wojska szwedzkie (1657). I tym razem norbertanki odbudowały i odnowiły kościół, który został ponownie konsekrowany w 1680 r.

Zwierzyniecki kościół jest kamienno-ceglaną, jednonawową, niewielką budowlą, z wieżą od strony zachodniej. Obecna postać kościoła pochodzi głównie z przebudowy dokonanej na początku XVII w., z włączeniem w nią murów wcześniejszej, romańskiej świątyni. Najstarsza część kościoła, czyli prosto zamknięte prezbiterium, jest widoczna od strony wschodniej jako kamienny, nietynkowany mur.

Wnętrze kościoła nakrywają sklepienia krzyżowe oraz kolebkowe. W bocznych ścianach prezbiterium widoczne są romańskie (częściowo rekonstruowane) biforia, czyli bliźniacze okienka. Na ścianie wschodniej prezbiterium znajdują się malowidła z początku

XVI w. przedstawiające Ukrzyżowanie oraz scenę rozmnożenia chleba. Wyposażenie wnętrza stanowi barokowy ołtarz boczny (koniec XVII w.) z obrazem przedstawiającym Chrystusa ukrzyżowanego ubranego w długą szatę i złote trzewiki; u Jego stóp stoi grający na skrzypcach mężczyzna. Także ambona i chór muzyczny pochodzą z XVII stulecia. Kościół wraz ze znajdującym się wokół niego cmentarzem, użytkowanym do lat 80. XIX wieku, otacza kamiwno-ceglany mur. Położona niedaleko kościoła drewniana kaplica nosząca wezwanie św. Małgorzaty i św. Judyty została zbudowana w 1690 r. staraniem ksieni klasztoru norbertanek Justyny Oraczowskiej na miejscu dwóch wcześniejszych kaplic, które spłonęły. Znajduje się ona na terenie dawnego cmentarza i przypuszczalnie od początku swego istnienia służyła jako kaplica cmentarna. Zbudowana na planie ośmioboku, w konstrukcji zrębowej, nakryta jest ośmioboczną, gontową pseudokopułą z wysoką latarnią. We wnętrzu można zobaczyć XVII-wieczny ołtarz przeniesiony tutaj z sąsiedniego kościoła pw. Najświętszego Salwatora oraz dwa ołtarze pochodzące z kościoła św. Wojciecha.

Bibliografia: *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. IV: *Miasto Kraków*. Cz. VII: *Zwierzyniec, Nowy Świat, Półwie Zwierzynieckie. Kościoły i klasztory*, red. J. Daranowska-Lukaszewska, R. Henoch-Marendziuk, Warszawa 1995; Z. Świechowski, *Architektura romańska w Polsce*, Warszawa 2000

Kraków – pałac Górków

Pałac Górków jest usytuowany na rogu ulic Kanoniczej i Podzamcze, u stóp Wawelskiego Wzgórza. Jest to teren najstarszej dzielnicy Krakowa, Okołu, której układ urbanistyczny został wytyczony w XIII w.

Pierwsze zabudowania powstały tutaj przypuszczalnie w 2 poł. XIV w., kiedy to król Kazimierz Wielki w 1369 r. nadał dwa drewniane domy stojące pod górą zamkową swoim nadwornym kucharzom. Były to prawdopodobnie domy stojące na dwóch pierwszych narożnych działkach wschodniej pierzei ul. Kanoniczej. Około 1400 r. stał tutaj już murowany dom należący do podkanclerzego Klemensa z Moskorzewa. Po 1407 r. właścicielem domu został wojewoda sandomierski Mikołaj Kurozwęcki. Na początku XVI stulecia budynek został przebudowany na pałac gotycko-renesansowy, z ostrołukową loggią arkadową od strony Wawelu.

W latach 1545–1590 pałac należał do wielkopolskiego rodu Górków i pełnił rolę ich krakowskiej siedziby. Przekształcili oni pałac w reprezentacyjną manierystyczną rezydencję. W trakcie tej przebudowy powstała sień przejazdowa od ul. Kanoniczej, nowa oficyna północna i – przede wszystkim – krużganki dziedzińca. W 1591 r. pałac stał się własnością krakowskiej kapituły katedralnej. Zaaranżowano wówczas na nowo wnętrza, wykonując m.in. nowe polichromie. Z tego okresu zachowały się w budynku ślady polichromii (nie wyekspozowane) oraz drewniany, malowany strop w pokoju na piętrze.

Znacząca dla wyglądu pałacu była modernizacja przeprowadzona w latach 1748–1755 przez opata hebdowskiego Franciszka Borowskiego, a później przez biskupa chełmińskiego Dominika Kiełczewskiego. Powstała wówczas nowa elewacja od ul. Kanoniczej, malowana na czerwono (z elementami marmoryzacji), oraz jej sztukatorska dekoracja i portal wejściowy.

Pałac, zniszczony w czasie walk konfederacji barskiej (1768–1772), został odbudowany przez biskupa krakowskiego Józefa Olechowskiego. Zamurowane zostały wówczas krużganki, usunięto większość kamieniarki, wstawiono nowe piece i kominki oraz wykonano polichromie we wnętrzach.

W 1806 r. budynek przejęły władze austriackie, zorganizowano tutaj biura policji oraz areszt, w związku z tym zmieniono układ wnętrza i wykonano nowe polichromie. Pod koniec XIX w. zbudowano oficynę wschodnią, w której umieszczono areszt. Także w okresie międzywojennym w oficynie znajdował się areszt, a główna część pałacu była użytkowana jako gabinety lekarskie. Po 1945 r. budynek przekazano służbie zdrowia: w 1967 r. rozpoczęto remont i adaptację z przeznaczeniem na przychodnię lekarską. W trakcie tego remontu odkryto krużganki dziedzińca, a także zdemontowano część drewnianych belek stropowych.

Ostatnie badania, prace remontowe i konserwatorskie zakończono w 2006 r. Pałac Górków od 2004 r. jest siedzibą Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, a od 2005 roku również Oddziału Ochrony Zabytków Urzędu Miasta Krakowa.

Wejście do pałacu prowadzi od ulicy Kanoniczej, przez kamienny portal z poł. XVIII w., do szerokiej sieni wjazdowej. Stąd można się dostać na dziedzińcu z krużgankami lub schodami na piętro. W sieni, na korytarzach piętra i w dwóch salach zostały wyeksponowane belki stropowe pochodzące z pałacu, z zachowanymi fragmentami barwnych polichromii.

W salach na piętrze, znajdujących się w południowo-zachodnim narożu pałacu na ścianach można zobaczyć XVIII- i XIX-wieczne polichromie. W sali narad widoczne są malowidła o charakterze architektonicznym: proste, ramowe podziały ścian, z malowanym boniowaniem w dolnej partii ściany. W supraporcie (miejsce nad drzwiami) zachował się monochromatyczny pejzaż. W gabinecie można podziwiać polichromie z końca XVIII w. o ornamentyce roślinnej. Pokrywała je warstwa XIX-wiecznych malowideł z przedstawieniami pejzażowymi, które zdjęto i przeniesiono do sąsiedniej sali (sekretariatu).

Bibliografia: *Zespół budynków przy ul. Kanoniczej 24 w Krakowie. Dokumentacja historyczna z badaniami architektonicznymi*, oprac. M. Kasprzyk, B. Krasnowolski i zespół, Kraków 1997, mps w Archiwum WUOZ

Kraków – Zespół pałacowo-parkowy im. Anny i Erazma Jerzmanowskich

Zespół pałacowo-parkowy im. Anny i Erazma Jerzmanowskich jest położony w południowo-wschodniej części Krakowa, na terenie dawnej wsi Prokocim. Powstała ona prawdopodobnie pod koniec XIII lub na początku XIV stulecia. Na przełomie XVI i XVII w. dobra prokocimskie należały do rodu książąt Ostrogskich, a później kolejno do Zasławskich, Lubomirskich i Sanguszków. W 1741 r. Prokocim przeszedł w ręce księdza kanonika Michała Wodzickiego, wznosił on tutaj dwór i otoczył go ogrodem włoskim. Na zlecenie jego bratanka, hrabiego Eliasza Wodzickiego, w miejscu wspomnianego budynku, w latach 1777–1783 wzniesiono nowy, murowany dwór. Niedługo po przejęciu majątku (1810) Józef Wodzicki, syna Eliasza, założył przy dworze, na miejscu ogrodu włoskiego, park w stylu angielskim, a ok. 1821 r. rozbudował istniejący dwór w klasycystyczny pałac.

Po synu Józefa, Kazimierzu Wodzickim (1844–1871), kolejnymi właścicielami Prokocimia byli hrabiowie Skorupkowie (1871–1889). W 1891 r. od spadkobierców Skorupków majątek zakupił hrabia Józef Grodzicki, na zlecenie którego Karol Knaus przeprowadził gruntowną przebudowę pałacu. Wkrótce potem, w 1895 r., dobra prokocimskie zakupił Erazm Jerzmanowski, przemysłowiec i mecenas sztuki. Z jego inicjatywy ogrodzono park, wytyczono w nim ścieżki i ustawiono rzeźby oraz zbudowano oranżerię. Po śmierci Jerzmanowskiego jego żona Anna sprzedała prokocimski majątek zakonowi augustianów (1910). Zakonnicy otworzyli w pałacu szkołę dla chłopców, a w jednym z dworskich budynków gospodarczych urządzili kaplicę dla mieszkańców Prokocimia. Wkrótce też postarali się o utworzenie we wsi samodzielnej parafii (1917), a w latach 30. rozpoczęli budowę kościoła. W czasie II wojny światowej pałac wraz z gospodarstwem zajęli Niemcy. Prokocim w czasie okupacji został włączony w granice administracyjne Krakowa. Po wojnie augustianie rozpoczęli działalność w Prokocimiu, uruchamiając przedszkole i gimnazjum, lecz w 1950 r. zakon w Polsce rozwiązano. Majątek przejął Skarb Państwa, lokując w pałacu państwowy dom dziecka.

Prokocimski zespół pałacowo-parkowy został wpisany do rejestru zabytków w 1983 r., a osiem lat później odzyskali go augustianie. Obecnie w pałacu mieści się dom zakonny, w odremontowanej zaś kaplicy, poświęconej św. Mikołajowi z Tolentino, odprawiane są nabożeństwa.

Pałac zachowany jest w formie nadanej mu przez krakowskiego architekta Karola Knausa w końcu XIX w. Jest on budowlą piętrową, murowaną i tynkowaną, o urozmaiconej bryle. Wejście do pałacu zaakcentowane jest ryzalitem zwieńczonym falistym szczytem, od strony ogrodu znajduje się loggia i ośmioboczny ryzalit narożny, nakryty kopułą. Dekoracja elewacji pałacu szczególnie bogata jest na obu ryzalitach; występują tu różnorodne obramienia okien, belkowania, kolumny i pilastry. Formy i detale architektoniczne pałacu zostały zaczerpnięte przez Knausa z różnych stylów (m.in. baroku i secesji), dając w efekcie eklektyczną, lecz harmonijną całość.

W otaczającym pałac rozległym parku, o powierzchni ok. pięciu hektarów, rośnie wiele gatunków drzew i krzewów oraz kwiatów; różnorodna jest także fauna tego miejsca – można tu zobaczyć sikorki, wiewiórki, jeże czy dzięcioły. Założony na przełomie XVIII i XIX w. park może poszczycić się kilkusetletnimi drzewami, będącymi pomnikami przyrody, kilkoma dębami szypułkowymi, bukiem czerwonym, jesionem wyniosłym i platanem klonolistnym. Założenie parkowe było częściowo przekomponowane pod koniec XIX w. W parku znajdowały się stawy zasilane strumieniem z pobliskiej rzeki Drwinki, fontanna, klomby i alejki, pośród których stały rzeźby. W latach międzywojennych park został udostępniony przez augustianów mieszkańcom Prokocimia, w latach 60. XX w. stał się parkiem miejskim. Wówczas zasypano stawy, na miejscu jednego z nich zbudowano stadion, założono plac zabaw i oświetlenie. W 1991 r. zespół pałacowo-parkowy otrzymał imię Anny i Erazma Jerzmanowskich.

Bibliografia: T. Ścieżor, *Historyczny Prokocim*, wyd. 2, Kraków 2008

Justyna Nartowska